BIBLIA SACROSANCTA VETERIS AC NOVI TESTAMENTI

Adiectis ex eruditis ſcriptoribus ſcholijs, ita, vbi opus eſt, locupletibus, vt pro commentarijs ſint: multis certè locorum millibus præſertim diffi-cilioribus, lucem afferunt.

Auctore Iſidoro Clario Brixiano ex Monacho Caſinate Epiſcopo Fulginatenſi ex ſecunda eius recognitione.

Deputatorum Concilij Tridentini ſeruata cenſura.

Via vita Porta cœli

VENETIIS, APVD IVNCTAS
M D LXIIII.

por commission delos señores inquisidores de sevilla, expurgose esta biblia conforme al expurgatorio nuevo q̃ salio en tiempo del cardenal quiroga

Horum Bibliorum textum nemo textum Vulgatæ editionis esse existimet

LIBER GENESIS
Hebraice Beresith.

CAPVT I.

A IN PRINCIPIO ᵇ CREAVIT DEVS
cœlum & terram. Terra autem erat ᶜ inanis & vacua, & tenebræ erant super fa
ciem ᵈ abyssi: & ᵉ spiritus Dei ferebatur super aquas. Dixitq; Deus, Fiat lux. Hebr. 11.a
Et facta est lux. Et vidit Deus lucem q̃ esset bona: & diuisit lucem à tenebris, ᶠ
appellauitq; lucem diem, & tenebras noctem: Factumq; est vespere & mane
DIES VNVS. Dixit quoq; Deus. Fiat ᵍ firmamentum in medio aquarum: Psal. 135.a
& diuidat aquas ab aquis. Et fecit Deus firmamentum, diuisitq; aquas, quæ Hier. 10.b
erant sub firmamento, ab his, quæ erant super firmamentum. Et factum est Psal. 135.b
ita. Vocauitque Deus firmamentum, cœlum. Et factum est vespere & mane & 88.b.a.
B DIES SECVNDVS. Dixit verò Deus. Congregentur aquæ, quæ sub cœlo
sunt, in locū vnū: & appareat arida. Et factū est ita. Et vocauit Deus ʰ aridā, ter
ram: cōgregationesq; aquarū appellauit maria. Et vidit Deus q̃ esset bonum, & ait. Germinet terra herbā vi-
rentem & facientē semen, & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suū, cuius semen in semetipso
sit super terram. Et factum est ita. Et protulit terra herbam virentem, & facientem semen iuxta genus suum,
lignumq; faciens fructum, & habens vnumquodq; semen secundum speciem suam. Et vidit Deus q̃ esset bo
num, Et factum est vespere & mane DIES TERTIVS. Dixit autē Deus. Fiant luminaria in firmamento
cœli, & diuidāt diem ac noctem: & sint ⁱ in signa & tempora, & dies & annos: vt luceant in firmamento cœli,
& illuminent terram. Et factū est ita. Fecitq; Deus duo luminaria magna: luminare maius, vt præesset diei, &
C luminare minus, vt præesset nocti: & stellas, Et posuit eas Deus in firmamento cœli, vt lucerent super terram,
& præessent diei ac nocti, & diuiderent lucem ac tenebras. Et vidit Deus q̃ esset bonum. Et factum est vespe
re & mane DIES QVARTVS. Dixit etiam Deus. Producant aquæ reptile animæ viuentis, & volatile su-
per terram ᵏ sub firmamento cœli. Creauitq; Deus cete grandia, & omnem animam viuentem atq; motabi-
lem, quam produxerant aquæ in species suas, & omne volatile secundum genus suū. Et vidit Deus q̃ esset bo-
num, benedixitq; eis dicens, Crescite & multiplicamini, & replete aquas maris: auesq; multiplicentur super
terram. Et factum est vespere & mane DIES QVINTVS: Dixit quoque Deus. Producat terra animam vi
uentem in genere suo, iumenta & reptilia & bestias terræ secundum species suas. Factumque est ita. Et fecit
Deus bestias terræ iuxta species suas, & iumenta & omne reptile terræ in genere suo. Et vidit Deus quòd esset Matt. 19.a
D bonum, & ait. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & vo- Marc. 10.a
latilibus cœli, & bestijs, vniuersæq; terræ, omnique reptili, quod mouetur in terra. ˡ Et creauit Deus homi- Sapi. 2.d
nem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum & fœminam creauit eos. Benedixitq; il- & 10.a
lis Deus & ait, Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subijcite eam, & dominamini piscibus maris, Eccle. 17.a
& volatilibus cœli, & vniuersis animantibus, quę mouentur super terram. Dixitq; Deus, ᵐ Ecce dedi vobis Infr. 8.c
omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna † fructifera, quæ habent in semetipsis se- Eccl. 15.c
men, vt sint vobis in escam, & cunctis bestijs terræ, omniq; volucri cœli, & vniuersis, quæ mouentur in terra, Marc. 7.d
& in quibus est anima viuens, † omnē virorem herbę vt habeant ad vescendum. Et factum est ita. Vidit Deus
cuncta, quæ fecerat: & erant valde bona. Et factum est vespere & mane DIES SEXTVS.

ISIDORI CLARII, SCHOLIA.

ᵃ IN principio.] *Sunt quibus videatur, ex illis Mosis verbis, In principio creauit Deus cœlum & terram, non colligi manifeste, mundū non ab æterno factum, verum, vt cætera prætermittamus, vnum illud satis mihi videtur esse posse ad tollendā illam æternitatis opinionem, quod de primi hominis creatione sit mentio, cui assignantur certi vitæ anni, cæteriq́ue, qui deinceps gignuntur, vt colligatur, ab Adam ad diluuium tot annorum numerum intercessisse, & a diluuio ad Mosen &c. Porro hominem cum ipsis nascentis mundi exordijs factum fuisse quis dubitet, cum eius vnius causa hæc mūdi fabrica facta videatur? At ociosum, inquiet, Deum in tāta æternitate manere qui oportuit? quibus illud Pauli apte possumus respondere. Atqui o homo, tu quis es, qui ex aduerso respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quare me fecisti sic? Quis enim humanum audeat diiudicare, vtrum magis diuinæ maiestati atque omnipotentiæ fuerit consentaneum, ab æterno, an post secula infinita mundum construxisse? præsertim cum, quæ de mundi vel æternitate vel tempore dicuntur, eadem de ipsius magnitudine dici possint, cur scilicet longe maior & magis digna illa diuina infinitate spatium ei non sit datum, atque adeò cur nō partim mundo constructi sint plures? Nam ne punctum quidem exiguum est hæc, qua videtur mundi vastitas, si cum authore suo conferatur. Sed meminisse nos oportet sæpe in ipsis nostris ratiocinationibus, quid Deus ipse dicat. Non enim cogitationes meæ, inquit, cogitationes vestræ, neque viæ meæ viæ vestræ. Quoniā quantum distant cœli a terra, tantū distant cogitationes meæ a cogitationibus vestris, & viæ meæ a vijs vestris. Præterea, qui imaginantur, ab æterno Deo esse mundum, vt qui ab eo quodam profluxerit, sed ita illi coniunctione consequatur, vt lumen a corpore, aut fulgor Lampadem, non deerunt ne ij quidem, qua ea*

pro eo Adar, nomenq; vrbis eius Phau, & appellabatur vxor eius Meetabel, filia Matred filiæ Mezaab. Hæc ergo nomina ducum Esau in cognationibus, & locis, & vocabulis suis: dux Thamna, dux Alua, dux Ietheth, dux Oolibama, dux Ela, dux Phinon, dux Cenez, dux Theman, dux Mabsar, dux Magdiel, dux Hiram: hi duces Edom habitantes in terra imperij sui, ipse est Esau pater Idumæorum. Habitauit autem Iacob in terra Chanaan, in qua pater suus peregrinatus est. Et hæ sunt generationes eius.

SCHOLIA.

[a] In alteram regionem.] *Nempe Seir, terram immundam. Ferunt terram illam vocatam Seir à Faunis per eã vagantibus, quos vocat Esaias pilosos.* [b] Ipse est Aedom.] *Quidam sic interpretantur, ipse est pater Aedom, idest, Idumæorum.* [c] Filij Seir Horræi.] *Quidam Hebræi putant capiendum adiectiue, hoc est, magni, vel nobiles.* [d] Inuenit mulos in solitudine.] *Nõ dicit, fortuito illum inuenisse mulos oberrantes in solitudine, sed industria sua adinuenisse. Cum enim pasceret asinos, subijt ei, vt applicaret equum asinæ, & ex illa copula, noua illa, et quodammodo innaturalis species primum prodijt in mundum. Scribunt quoque Hebræi, hunc Anah fuisse ex damnato coitu natum, nam fuisse filiu fratris sui Zibeonis, qui scilicet dormierit cũ matre sua, & hunc genuerit filium simul, & fratrem, atque id ex textu haberi contendunt, et quemadmodum infecto more natus est, ita etiam conatum esse in natura producere animalia, quæ essent præter naturam.* [redacted].

CAPVT XXXVII.

A IOseph cum † decem & septem esset annorum, pascebat gregem cum fratribus suis adhuc puer: & erat cũ
filijs Balæ, & Zelphæ vxorum patris sui: [a] † deferebatq; infamiam illorum malam ad patrem eorũ. Israel
autem diligebat Ioseph super omnes filios, eo q in senectute genuisset eum: fecitq; ei [b] tunicam polymitam. Videntes autem fratres eius, q à patre plus cunctis filijs amaretur, oderant eum, nec poterant ei quicquã
pacificè loqui. Accidit quoq;, vt visum somnium referret fratribus suis, quæ causa maioris odij seminarium
B fuit. Dixitq; Ioseph fratribus suis. Audite somnium meum, quod vidi. Putabam nos ligare manipulos in
agro: & quasi consurgere manipulum meum, & stare: vestrosq; manipulos circunstantes adorare manipulũ
meum. Rñderunt fratres eius. Nunquid rex noster eris? aut subijciemur ditioni tuę? Hæc ergo causa somniorum atq; sermonum, inuidię & odij fomitẽ ministrauit. Aliud quoq; vidit somniũ, quod narrans fratribus,
ait. Vidi per somniũ quasi Solem & Lunam, & Stellas vndecim adorare me. Quod cũ patri suo, & fratribus
C retulisset, increpauit eũ pater suus, & dixit. Quid sibi vult hoc somniũ, quod vidisti? nũ ego, & [c] mater tua, &
fratres tui adorabimus te super terrã? Inuidebãt ei igitur fratres sui: pater verò rẽ tacitus cõsiderabat. Cũq;
fratres illius in pascendis gregibus patris morarentur in Sichem, dixit ad eũ Israel. Fratres tui pascunt oues in
Sichimis: veni, mittam te ad eos. Quo rñdente. Præstò sum: ait. Vade, & vide, si cuncta prospera sint erga fratres tuos, & pecora, & renuntia mihi, quid agatur. Missus de valle Hebron, venit in Sichem: inuenitq; eũ vir
D errantem in agro, & interrogauit, quid quęreret. At ille rñdit. Fratres meos quæro, indica mihi, vbi pascant
greges. Dixitq; ei vir. Recesserunt de loco isto: audiui autem eos dicentes. Eamus in Dothan. Perrexit itaq;
Ioseph post fratres suos, & inuenit eos in Dothan. Qui cũ vidissent eũ procul, antequam accederet ad eos, cogitauerunt illũ occidere. Et mutuò loquebantur. Ecce [d] somniator venit, venite occidamus eũ, & mittamus
in cisternã † aliquam: dicemusq;. Fera pessima deuorauit eũ: & tunc apparebit, quid illi prosint somnia sua.
E Audiens autem hoc Ruben †, [e] liberauit eũ de manibus eorũ, & dicebat. Nõ interficiamus animam eius, nec
effundamus sanguinem: sed proijcite eum in cisternam hanc, quæ est in solitudine, manusq; vestras seruate
innoxias. hoc autem dicebat, volens eripere eum de manibus eorum, & reddere patri suo. Cõfestim igitur,
vt peruènit ad fratres suos, nudauerunt eum tunica † sua illa discolori: miseruntq; eũ in cisternã † vacuã, quę
non habebat aquam. Et sedentes, vt comederent panem, viderunt Ismahelitas viatores venire de Galaad, &
F camelos eorum portantes aromata, & resinam, & [f] stacten in Ægyptũ. Dixit ergo Iudas fratribus suis. Quid
nobis prodest, si occiderimus fratrem nostrũ, & celauerimus sanguinẽ ipsius? Melius est, vt vendatur Ismahelitis, & manus nostræ non polluantur: frater enim, & caro nostra est. Acquieuerunt fratres sermonibus illius. Sapie. 10.a
Et prætereuntibus Madianitis negociatoribus, extrahentes eum de cisterna, vendiderunt eum Ismahelitis viginti argenteis: qui duxerunt eum in Ægyptum. Reuersusq; Ruben ad cisternam, non inuenit puerum: & Psa. 104.b
G scissis vestibus pergens ad fratres suos, ait. Puer non comparet, & ego quò ibo? Tulerunt autem tunicã eius,
& in sanguinem hœdi, quem occiderant, tinxerunt: mittentes qui ferrent ad patrem, & dicerent. Hanc inuenimus: vide vtrum tunicã filij tui sit, an non. Quam cum cognouisset pater, ait. Tunica filij mei est, fera pessima comèdit eum: bestia deuorauit Ioseph. Scissisq; vestibus indutus est cilicio, lugens filiũ suũ [g] multo tempore. [h] Congregatis aũt cunctis liberis eius, vt lenirent dolorẽ patris, noluit consolationem accipere: sed ait.
Descendam ad filium meum, lugens in † sepulchrum. Et illo perseuerante in fletu. [i] Madianitæ vendiderunt
Ioseph in Ægypto Phutiphari eunucho Pharaonis [k] magistro militum.

SCHOLIA.

[a] Deferebat infamiam illorum.] *Hebræi interpretantur, locutionem. Quia enim fratres Ioseph malè loquebantur de eo, inuidia incitati contra eum: retulit Ioseph hæc mala verba patri suo.* [b] Tunicam polymytham.] *Ex multis coloribus constitutam, figuratam, seu pictam, hoc est, ex varijs lacijs confectam.* Mater tua.] *Quomodo dicit mater tua, quæ iam erat mortua? Respondent Hebræi, vocasse matrem suam Balham, quæ illum educauit matris loco.* [d] Somniator.] *Hebræa vox significat magistrum: quasi dicerent, magister ille somniorum.* [e] Liberauit eum.] *Nempè ne interficeretur.* [f] Stacten.] *Quidam Heb. putant mastichen esse.* [g] Multo tempore.] *Nempè viginti duobus annis, qui effluxerunt ab hoc tempore vsque dum descenderent in Aegyptum.* [h] Congregatis autem cunctis liberis eius.] *In Hebr. est. Surrexerunt verò omnes filij eius, cunctæq; filiæ eius. Quod quidam putant intelligendum de filiorum vxoribus, alij de filia sua, & filij filia.* [i] Madianitæ vendiderunt Ioseph in Ægypto.] *Ferunt hic Ioseph tertiò venditum. Primò à fratribus venditum*

autem, dolorem, iniquitatem, pro eodem accipi volunt pro iniuria scilicet dolosa, & violentia. Impius enim cogitat, loquitur, & facit iniquitatem. [b] Confitebor Domino secundum iustitiam eius.] *Hoc est, Laudabo Dominum de iustis iudicijs eius, quæ pro me declarauit.*

† Vincenti in Githith, Psalmus Dauid VIII.

DOmine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra? Quoniam eleuata est magnificentia tua super cœlos. [a] Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos: vt destruas [b] inimicum & vltorem. Quoniam [c] videbo cœlos tuos, opera digitorũ tuorum: lunam & stellas, quæ tu fundasti. Quid est homo, quòd memor es eius? aut filius hominis, quòd visitas eum? [d] Minuisti eum † paululum ab angelis: gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius: oues & boues vniuersas: insuper & pecora campi. Volucres cœli, & pisces maris, [e] qui perambulant semitas maris. [f] Domine Dominus noster: quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra?

SCHOLIA.

Quod in titulo psalmi ponitur, Githith, alij descendere volunt à Gath, quòd significat torcular. Alij quod psalmus ille factus sit in Gath vrbe philisthæorum. Sunt rursum alij, qui dicunt ideo præfixum illi esse hunc titulum, quòd traditus sit cuidam Gethæo cantandus. Canit propheta in hoc psalmo diuinæ potentiæ ac bonitatis vim. Quod verò ait, quàm admirabile est nomen tuũm, de sacrosancto nomine Iehouah quidam Hebræorum hoc dictum intelligunt, quod ita esse proprium Dei, & substantiale volunt, vt reliqua adiectiua, & epitheta putent, atque ideo secundum eos, hoc, quàm admirabile est nomen tuum, idem valet, quod, quàm admirabilis es tu? Videtur autem hic esse sensus, mirabile & magnificum est nomen tuum in vniuersa terra, quod tu cum in cœlis habites, & illic sedem collocaueris pro tua maiestate, adhuc digneris præsentiam exhibere omnibus creaturis tuis, in quem vnum totus mundus, & omnia, quæ in eo sunt, suspiciũt, quippe à quo habent quod sint. Vel sic, meritò magnifica sparsa est fama nominis tui per vniuersam terram, argumenta sunt gloriæ, et maiestatis tuæ maximè, ea quæ apparent in cœlis. [a] Ex ore infantium.] *Dominus Christus apud Matthæum dixit impletũ in se versiculum hunc, quando pueri illum laudantes, & acclamantes, non parum solidarunt existimationem illam, quam vulgus conceperant de Christo, & confundebant phariseorum inimicorum Christi impios conatus. Quidam Hebræi existimant, Deum initium facere prædicandæ virtutis suæ, ex ore infantium, cum primum sugere incipiunt, mirandumq́; esse, quod tam tenello puero, papillarum modus ita egregiè attemperatus sit, lactisq́; copiam vbera abundè suppeditent. Alij mirum hoc tam fieri putant, cum loqui incipiunt, quo munere homines animantia cætera antecellunt. Confirmantur autem in eis miracula, quæ in ipsis maternis vteris cœpta sunt, in quibus etiam non minora sanè reperiuntur, quæ admiremur, quæq́; alij prophetæ interdum commemorant. Illud verò, perfecisti laudem, alij verterunt, fundasti robur, & fundasti, pro confirmasti vel statum fecisti, accipiunt, & robur vel virtutem, per metonymiam, hoc est, laudem virtutis.* [b] Inimicum & vltorem.] *Ennallage numeri est, pro eo quod est, inimicos & vltores. Intelliguntur autem impij, qui negant Deum esse, et ociosi ad vlciscendum, & puniendum eos, qui Deo credunt, propendent. Destruuntur autem hi, cum pater cœlestis arcana sua, quæ sapientibus & prudentibus abscondit, reuelat humilibus, qui infantes quodam modo dici possunt.* [c] Videbo cœlos tuos.] *Cum dixisset, Deum reuelasse paruulis sua miracula, nunc ad ea contemplanda conuersus ait. Cum cœlos suspicio, & tã egregium opus tuum contemplor, atque ex eo maiestatem admiror, tum demum stupeo, cur tu tantus, homini, rei tam abiectæ, tam solicitè curam geras. Alij sic, cum in cœlo multa admiranda contemplor, rursum in terra hominis structuram magis obstupesco. Quid enim est homo, &c. Putant, hoc loco non factam mentionem solis, quòd quo tempore videtur luna, et stellæ, is non videatur.* [d] Minuisti eum.] *Sunt qui verterint, fecisti eum paulo minorem Deo, vel fecisti eum tantum non Deum. Quod autem ait, homo, & filius hominis, conditionem ærumnosam, & abiectam, & sordidam notat. Quare, qui seruator testaretur, omnem se humilitatem nostram, & miseriam solo peccato excepto, subijsse, filium hominis, id est, mortalem, & vnum è vulgo ac infima plebe sese vocabat, eumq́; titulum sibi proprium fecerat. Epistola ad Hebræos cap. 2. hunc locum de Christo interpretatur, idq́; iure, per seruatorem enim filium Dei primogenitum, omnia diuinæ dignitatis reliquis subiecta sunt, eiusq́; beneficia illa percipimus, propterea quicquid de hominis dignitate scriptura prædicat, Christo primum, & generis nostri capiti, atque instauratori competit, ac de eo iure intelligitur, cuius dignitatis tantum quisq́; particeps euadit, quanto Christi spiritu fuerit largius donatus.* [redacted]*. Nam quod ait, constituisti eum super opera manuum tuarum, expressit illud Gene. 1. Deus dominari eum iussit in cæteras creaturas.* [e] Qui perambulant.] *Quia in Heb. per participium dicitur perambulans, sunt ex Hebræis, qui referant ad hominem quòd scilicet homo viam sibi fecerit per mare.* [f] Domine Dominus noster.] *Epiphonema est, quo eadem admiratione, qua psalmum cœpit, etiam finit.*

Vincenti Almuth Labben, Psalmus Dauid IX.

COnfitebor tibi Domine in toto corde meo: narrabo [a] omnia mirabilia tua. Lętabor & exultabo in te: psallam nomini tuo altissime. [b] † Dum conuertitur inimicus meus retrorsum, infirmabũtur & peribunt à facie tua. Quoniam [c] fecisti iudicium meum & causam meam: sedisti super thronũ qui iudicas iustitiam. Increpasti gentes, & perijt impius: nomen eorum delesti in æternum & in sæculum sæculi. Inimice [d] defecerunt phrameæ in finem: & ciuitates eorum destruxisti. Perijt memoria eorum cum sonitu, & Dominus in æternum permanet. Parauit in iudicio thronum suum: & ipse iudicabit orbem terræ in æquitate, iudicabit populos in iustitia. Et factus est Dominus refugium pauperi: adiutor in opportunitatibus in tribulatione. Et sperent in te qui nouerunt nomen tuum: quoniam non dereliquisti quærentes te Domine. Psallite Domino qui habitabat in Sion: annuntiate inter gentes studia eius. Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est: non est oblitus clamorem pauperum. Miserere mei Domine: vide humilitatem meam de inimicis meis. Qui exaltas me de portis mortis, vt annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion. Exultabo in salutari tuo: infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt. In laqueo isto quem absconderunt,

velociter exaudi me. Intende animæ meæ & libera eam: propter inimicos meos eripe me. Tu scis im-
perium meum, & confusionem meam: & † ignominiam meam: In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me:
meam improperium † fregit cor meum & † afflictabar. Et sustinui qui simul contristaretur & non fuit: qui
consolaretur, & non inueni. Et [f] dederunt in escam meam fel: & in siti mea potauerunt me aceto. Fiat men-
sa eorum coram ipsis in laqueum: & in retributiones & in scandalū. Obscurentur oculi eorum ne videant:
[m] & † lumbos eorum semper fac nutare. Effunde super eos iram tuam: & furor iræ tuæ comprehendat eos.
Fiat habitatio eorum deserta: & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percus-
sisti, persecuti sunt: [n] & super dolorem vulnerum † tuorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniqui-
tatem eorum: & non intrent in iustitiam tuam. [o] Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scriban-
tur. Ego sum pauper & dolens: salus tua Deus suscepit me. Laudabo nomen Dei cum cantico: & magnifi-
cabo eum in laude: Et placebit Deo super † bouem aut vitulum, cornua producentem & vngulas. Videant
pauperes & lætentur: quærite Deum, & viuet anima vestra: Quoniam exaudiuit pauperes Dominus: & vin-
ctos suos nō despexit. Laudent illum cœli & terra: mare & omnia reptilia in eis. Quoniam Deus [p] saluam
faciet Sion: & ædificabuntur ciuitates Iudæ. Et inhabitabunt ibi, & hæreditate acquirent eam. Et semen ser-
uorum eius possidebit eam: & qui diligunt nomen eius habitabunt in ea.

SCHOLIA.

*Queritur de maximis malis, vt typum Christi, ac Christi fidelium præferat, orat pro liberatione postremo de duo ...
lo gratulatur. Dictio vero, susannim, significat lilia & flores. Hic vero putatur instrumentum musicum.* [a] Intrauerunt
aquæ.] *Per quas submergentes intelliguntur sæpe in scriptura magna mala, quæ vitam eximunt, nisi subsidium ...*
[b] Et non est substantia.] *Non est vbi subsistam, nam fundo penitus caret.* [c] Quæ non rapui.] *Hoc est, ...
tum, quæ non admisi.* [d] Tu scis insipientiam meam.] *Nosti, nihil me ita stulte & praue admisisse, vt illi ...
videri volunt.* [e] Non erubescant in me.] *Fac quaeso, ne propter hoc meum infortunium, cæteri, qui a te pendent ...
fiant. Et vide, vt semper gloriæ Dei studeant sancti.* [f] Zelus domus tuæ comedit me.] *Indicat hoc versu magni-
tudinem, quod propheta habuit erga domum Dei, ad cultum eius, cuius neglectum & contemptum ferre non potuit ...
hoc impij saeuirent contra eum. Et in hoc vere repræsentauit Christum, sicut & Euangelista hunc versum de illo ...
bunt, quando flagello facto, vendentes & ementes eiecit e templo.* [g] Opprobria exprobrantium ceciderunt super
me.] *Probra quibus proborasti affecerunt te perinde ego ægre tuli, atque si ego ipse probris illis affectus essem. Citat hunc ...
cum Paulus ad Romanos.* [h] Flebam & in ieiunio.] *Siquando flebam, & in ieiunio affligebam me, ipsi probro vertebant
id mihi.* [i] Qui sedebant in porta.] *Forum agi consueuerat in portis ciuitatis, illucque frequentia populi conueniebat.*
[k] In veritate salutis tuæ.] *Pro fide tua, qua salutem te allaturum pollicitus es, succurre mihi.* [l] Dederunt in escam
meam fel.] *Manifestissime in seruatore impletum, meritò memorauit Euangelista. Sicut etiam quod sequitur, fiat habita-
tio eorum deserta, petrus in actis apostolorum retulit ad Iudam.* [m] Et lumbos eorum.] *Hoc est, fac vt ita vacillent ...
currant, vel, aufer ab eis omnem posteritatem, quæ ex lumbis originem trahit.* [n] Et super dolorem.] *Posuit ...
sed te mea persequi. Alius vertit. De dolore vulneratorum tuorum loquuntur, hoc est, narrant & loquuntur ...
modo tuus dolorem super dolorem addant, perinde quasi tu vulnerasses & vulnera eorum essent vulnera tua.* [o] Deleantur de
libro viuentium.] [redacted]. [p] Saluam faciet Sion.] *Per Sion Hierusalem & Iu-
dam, intellige ecclesiam & eius instaurationem, & per terram accipe credentes, qui veram tenent fidem, horum ...
posteri hæreditabunt terram, viuentque ex fide Dei, quæ quodlibet desertum paradisum reddit.*

† Vincenti Dauid, in rememoratione LXIX.

DEus in adiutorium meum intende: Domine ad adiuuandum me, festina. Confundantur & reuerean-
tur qui quærunt animam meam. Auertantur retrorsum & erubescant qui volunt mihi mala. [a] Conuer-
tantur † vt merentur erubescentes: qui dicunt mihi, Euge euge. Exultent & lætentur in te omnes qui
quærunt te: & dicant semper. Magnificetur Dominus, [b] qui diligūt salutare tuum. Ego verò egenus & pau-
per sum: Deus adiuua me. Adiutor meus & liberator meus es tu: Domine ne moreris.

SCHOLIA.

*Hostes non tam suos, quàm Dei, à peruersis conatibus suis contra innocentes orat depelli. In multis autem psalmis ...
huic psalmus cecinit, & ferè ad verbum eadem, quæ hic habentur.* [a] Conuertantur vt merentur.] *Alius vertit, ...
uertantur pro mercede confusionis suæ: hoc est, hæc sit merces eorum, qui omnes confundant, & omnibus probra ...
dicunt euge, insultantes scilicet eis iniquè, vt retrorsum agantur, & redeant opprobria eorum in caput eorum.* [b] Qui dili-
gunt salutare tuum.] *Qui salutis tuæ cupiunt fieri participes.*

LXX.

IN te Domine speraui, non confundar in æternum: in iustitia tua libera me & eripe me. Inclina ad me
aurem tuam: & salua me. Esto mihi in † rupem munitam, quò semper veniam: [a] tu mandasti vt me
salues. Quoniam firmamentum meum: & refugium meum es tu. Deus meus eripe me de manu pec-
catoris, & de manu contra legem agentis & iniqui: Quoniam tu es fiducia mea Domine: Domine ...
mea à iuuentute mea. In te confirmatus sum ex vtero: de ventre matris meæ tu es [b] eductor meus ...
te cantatio mea semper: tanquam prodigium factus sum multis, & tu adiutor fortis. Repleatur os meum
laude tua: vt cantem gloriam tuam, tota die. † Ne proijcias me in tempore senectutis: cum defecerit vir-
tus mea, ne derelinquas me: [c] Quia dixerunt inimici mei mihi: & qui custodiebant animam meā, consilium fe-
cerunt in vnum. Dicentes, Deus reliquit eum: persequimini, & comprehendite eum: quia non est qui eri-
piat.

etiam est coram Deo, & quasi radix nobilissima pullulans ex terra squalida & deserta. Coram hominibus quidem est despectus, doloribus plenus, contumelijs & iniurijs affectus, sciens infirmitatem, hoc est, assuetus ferendis miserijs, & similis ei, quem quis auertere solet vultum suum, qui tamen coram Deo peccata nostra diluit. Cæteraque persequitur propheta, quæ Euangelistæ de passione Domini annotauerunt. [b] Et percussum à Deo.] *Sunt, qui contendant, Hebraicum textum legendum, percussum Deum.* [c] Disciplina pacis nostræ super eum.] *Hoc est, castigatio afferens nobis pacem, atque vt nos haberemus pacem, ille suit pœnis addictus. Alius sic interpretatur. Nos in pace & securitate altum dormiuimus somnum, et peccata cumulauimus, vt necesse esset, illū nostri loco castigari, qui nobis per vulnera sua medicatio fieret.* [d] De angustia.] *vel de carcere. Vinctum autem ducebant Christum ad iudicem, sed de iniquo aduersariorum iudicio, quin & de sepulchro custodibus munito sublatus est: & iudicium mortis per Pilatum datum in resurrectione euasit, & in nouam & immortalem vitam natus est. Quanquam illud, generationem, quidam interpretantur, multiplicatam prolem credentium.* [e] Abscissus est.] *Hoc est, sublatus per passionem ab hac mortali vita, atque vt etiam in morte opprobrijs saturaretur, datum est illi sepulchrum non in ciuitate Dauid, sed in loco caluariæ, & vbi malefactores interficiebantur.* [f] Et cum diuite in morte sua.] *Hoc est, sicut qui ob diuitias, non culpa occiduntur: sic enim quidam interpretantur: sed fortasse aptius est, quod alius vertit, Et apud diuitem in mortibus eius, vt videlicet propheta respexerit ad id, quod Mat. 27. legimus, Venit homo diues ab Arimathæa, & posuit corpus in monumento suo nouo: & dixit mortibus ob multiplices pœnas, quas ei innocenti inferunt, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, vt diuus Petrus hanc citauit scripturam.* [g] Videbit semen longæuum.] *Viuet cum semine suo in perpetuos dies, nec erit regni eius finis, videbit proinde cumulatissimum fructum, qui ex labore, & passione sua crescet. Et si quæris, quomodo fructus passionis eius deriuabitur in alios? respondet propheta, quod in scientia* [redacted] *multos iustificabit. Solus enim ipse iustus est atque ideo solus iustificare potest.* [h] Et cum fortibus diuidet spo[lia.] *quando captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus.* [i] *Pro transgressoribus rogabit. Passionis meminit, quo pacto rogauerit patrem pro transgressoribus, dicens, pater ignosce illis: vt integrè Euangelista officio fungeretur.*

CAPVT LIIII.

A † Exalta sterilis quæ non paris: decanta laudem & hinni, quæ non pariebas: quoniam multi filij desertæ magis quàm eius quæ habebat virum, dicit Dominus. Dilata [b] locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida. Ad dexteram Luc. 23. d Gal. 4. d
enim, & ad leuam penetrabis: & semen tuum gentes hæreditabit. & ciuitates desertas inhabitabit. Noli timere, quia non confunderis: neque erubesces. Non enim te pudebit: quia [c] confusionis adolescentiæ tuę obliuisceris, & opprobrij viduitatis tuæ non recordaberis amplius. Quia † maritus tuus erit, qui fecit te, Dominus
B exercituum nomen eius: & redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur. Quia vt mulierem Luc. 1. e
derelictam, & mœrentem spiritu vocauit te Dominus, & [d] vxorem † adolescentiæ abiectā. Dixit Deus tuus,
Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te. In momēto indignationis
abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui: dixit redemptor tuus Gen. 9. b
Dominus. Sicut in diebus Noe istud mihi est, cui iuraui ne inducerem aquas Noe vltrà super terram: sic [e] iu-
C raui, vt non irascar tibi, & non increpem te. [f] Montes enim commouebuntur, & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non mouebitur: dixit miserator tuus Dñs. Paupercula tempestate conuulsa absque vlla consolatione. Ecce ego sternam ex carbunculo [g] lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidem fenestras tuas: & portas tuas in lapides rutilantes, & omnes terminos tuos in lapides desyderabiles, vniuersos filios tuos doctos à Domino: & multitudinem pacis filijs tuis: & in iustitia fundaberis. [h] Recede procul à calumnia, quia non timebis: & à pauore, quia non appropinquabit tibi.
D † Quicunque congregauerit se ad te absque me, & qui se iunxerit tibi sic, iuxta te corruet. Ecce, ego creaui fabrum sufflantem in igne prunas, & proferētem vas in opus suum, & ego creaui interfectorem ad disperdendum. Omne vas, quod fictum est, contra te non dirigetur: & omnem linguam resistentem tibi [k] in iudicio, Ioan. 6. c
† condemnabis. Hæc est hæreditas seruorum Domini, & iustitia eorum apud me, dicit Dominus.

SCHOLIA.

[a] Exalta sterilis.] *Vocat propheta primam ecclesiam sterilem, quod comparatione synagogæ paucos haberet filios, sed consolatur eam, quod breui plures habitura sit filios, quàm synagoga, quæ maritata videbatur, ecclesia autem viduata.* [b] Locum tentorij.] *Non dat hic domum ecclesiæ, sed tētorium, nam in hac vita peregrinari se agnoscit.* [c] Confusionis adolescentiæ.] *Hoc est, sub marito Christo in tantam propagaberis sobolem, vt non recorderis adolescētiæ tuæ, quando à synagoga propter humilitatem tuam confundebaris.* [d] Vxorem adolescentiæ abiectam.] *Vir quidam optime Hebraicā linguam callens, sic vertit hunc locum. Vxorne adolescentula contemneris? Hoc est, si Dominus derelictam & mœrentem tanti fecit, vt vxorem duceret, nónne plurimi te faciet nunc? & contemneris ab eo, quando per eum adolescentiæ annos recuperas? Hæc autem ad ecclesiam quidem pertinent, sed meminerimus eam ex Iudæis & gentibus constare vt ad vtrosque, quanquam diuersis temporibus ista referantur. Erat autem olim vna, sed in Abraham facta diuisio est.* [e] Iuraui non irascar tibi.] *Consolatio insignis, Deum super suos non irasci, etiam si nobis irasci videatur: sed tentat ad momentum, vt in miserationibus multis probatos suscipiat. Breue autem est, ac momentaneum, quicquid in hac mortali agitur vita, etiam si longissimum diuturnum videatur.* [f] Montes enim commouebuntur.] *Prius (inquit) montes commouebūtur, quam fœdus meum tecum initum rumpatur.* [g] Lapides tuos.] *Aedificabo (inquit) ecclesiam tanquam regiam ex pretiosis lapidibus: tum lapides murorum ponentur ex carbunculo, & in fundamento ponentur sapphiri, etc. Lapides istius ædificij sunt docti viri, pacifici, iusti, quos infra commemorat.* [h] Recede procul.] *Tuta eris a calumnia.* [i] Quicunque congregauerit se.] *Omnes illi (inquit) qui se tibi iunxerint malo animo, & non ex præcepto meo, cadent, sed & quicunque contra te arma fabricati fuerint, vt hæretici, peribunt. Et filij tui docti a Domino, facile condemnabunt linguam, quæ consurrexerit aduersum te. Nam quod ait, Ecce ego creaui fabrum, &c. Idem dicit quod sequenti versu, de falsis Christianis: & illud proferentem*

suis, vt afferant Christo in pauperibus eius. Arabiam triplicem ponūt, desertam, petream, & felicem, quæ per Madian & Epha intelliguntur, Saba nepos Abrahæ ex Sara, filius Iecsan, similiter & Madian filius Abrahæ ex Cethura. Madian Epha genuit, & ex primogenitis Ismaelis nepotes Abrahæ eodem loco recensentur Cedar, & Nabaioth, ... bis promissio Abrahæ facta inculcetur. Hi autem filij, et nepotes Abrahæ, alij alias in oriente sortiti sunt regiones ... tribuit Madiam & Epha Troglodyticam regionem & Arabiam felicem. Per Saba & Madian dextram ... accipe per Cedar, et Nabaioth sinistram, vt sunt Damasceni, Armenij, Assyrij. [e] Qui, vt nubes volant.] *... fideles nubibus, propter fructum, & efficaciam verbi: comparat & columbis, propter velocem cursum, maxime ... hoc est, nidos suos repetunt: aues enim est singularis erga pullos affectionis, qua charitas quoque commendatur.* ... maris sicut in principio.] *Hoc est, tempore Salomonis.* [g] Muros tuos.] *Hi muri ecclesiæ sunt boni & fideles ... qui ecclesiam Christi muniunt verbo Dei.* [h] Aperientur portæ tuæ iugiter.] *Significat ecclesiam Christi ... securitate quantum attinet ad spiritum, sunt etiam portæ eius apertæ, vt gentibus passim pateat introitus, & ... ac regna, quæ hanc ecclesiam persequuntur, & ei non seruiunt, peribunt.* [i] Suges lac gentium.] *Alent ... reges ecclesiam omnibus, quibus possunt, officijs defendent, & iuuabunt fideles.* [k] Sol ad lucendum.] *Christiani ... in spirituali viuunt regno, ideo alio quam hoc corporali egent sole, qui scilicet radios suos in eos transfundat, & ... illum, & verbum eius, quo illuminantur corda per fidem.* [l] Omnes iusti.] [redacted] [m] Minimus erit.] *Contractum enim fuit initium ecclesiæ, sed creuit in multa millia.* [n] In tempore ... *Suo (inquit) tempore fient, Esaias enim non minus sexcentis annis ante christum vaticinatus est.*

CAPVT LXI.

SPiritus Dñi Dei super me,[a] eò q̃ vnxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ... rer contritis corde, & prędicarem captiuis indulgentiā, & clausis apertionem: vt prędicarem annum pla-
Luc. 4. c cabilem Dño, & diem vltionis Deo nostro, vt cōsolarer omnes lugentes, vt ponerem lugentibus ... & darem eis coronā pro cinere, oleū gaudij pro luctu, palliū laudis pro spiritu mœroris. Et vocabuntur ... [b] fortes iustitię, plantatio Domini ad glorificandū. Et ædificabunt deserta à sęculo, & ruinas antiquas erigent, & instaurabūt ciuitates desertas, dissipatas in generationē & generationē.[c] Et stabunt alieni, & pascent pecora vestra: & filij peregrinorū, agricolę & vinitores vestri erunt. Vos autē sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei nostri: dicetur vobis, Fortitudinē gentium comedetis, & in gloria eorū superbietis. Pro confusione vestra † duplicia, & pro rubore laudabūt partem suam: propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, lætitia sempiterna erit eis: quia ego Dominus diligēs iudicium, odio habēs [d] rapinam in holocausto.[e] Et dabo opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum feriam eis. Et scietur in gentibus semen eorū, & germen eorum in medio populorū. Omnes, qui viderint eos, cognoscent illos, q̃ isti sunt semen cui benedixit Dominus. Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo. Quia induit me vestimentis salutis: & indumento iustitiæ circundedit me, quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat: sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem corām vniuersis gentibus.

SCHOLIA.

[a] Eò quòd vnxerit me.] *Vel, & ob id vnxit me Dominus, explicat hic propheta, quis sit Christus, & quale sit ... eius. Christus (inquit) spiritu Dei est missus à Deo patre constitutus rex & sacerdos, missus quidem non in externa pompa, sed in humilitate, vt pauperibus, & mansuetis prædicaret verbum Dei, mederetur contritis corde, liberaret eos, qui ... peccatis, & vinctis sub legis cerimonijs promulgaret apertionem carceris, prædicaret annum & tempus ... retur lugentes sub pressuris mundi. Locum hunc reperies à Luca euangelista citatum de Christo cap. 4.* [b] Fortes iustitiæ.] *Vel, Arbores iustitiæ. Sunt christiani quasi arbores & plantæ, quas Dominus, vt fructum ferrent, posuit in ecclesia ... in horto voluptatis, vt homines inde glorificarent patrem, qui est in cœlis. Sunt & reparatores collapsi orbis, instauratores ... nas eius, quæ tam in Iudæis, quam in gentibus à generatione in generationem contigerunt.* [c] Stabunt alieni & pascent pecora vestra.] *Etiam gentes (inquit) assumentur in ecclesia ad docendum. Et vos tanquam sacerdotes ... per verbum Euangelij conuertetis ad Christum, & comedetis fortitudinem earum, hoc est, fruemini bonis earum ... tia, opibus, eloquentia, ac similibus. Et ita pro cōfusione vestra, quam aliquando ab eis sustinuistis, recipietis duplicia ... gaudium in spiritu, & exteriorem bonorum subuentionem, sicut & pro illata ignominia exultabitis de partione ... ergo ait, laudabunt partem suam, hoc est, quam ego dabo illis.* [d] Rapinam in holocausto.] *Vel, rapinam, ... nem iniuriam exhibitam proximo, etiam si de ea mihi holocaustum fiat. Alius autem illa verba, quasi ego Dominus ... interpretatur. Quæ enim esset iustitia, si populum se suaq; offerentem, perire sinerem? cum in alijs ego ...*
[e] Et dabo opus eorum in veritate.] *Fidelis ero in retribuenda mercede operis eorum.*

CAPVT LXII.

P[a]Ropter Sion non tacebo, & propter Ierusalem non quiescam, donec egrediatur, vt splendor iustus eius, & saluator eius, vt lampas accendatur. Et videbunt gentes iustum tuum, & cuncti reges inclytum tuum: & vocabitur tibi nomen nouum: quod os Domini nominabit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis vltra, Derelicta: & terra tua non vocabitur amplius, Desolata: sed [b] vocaberis Voluntas mea in ea, & terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te: & terra tua inhabitabitur. † Sicut habitat iuuenis cum virgine, habitabunt in te filij tui. Et † sicut gaudet sponsus super sponsam, gaudebit super te Deus tuus. Super muros tuos Ierusalem [c] constitui custodes, ... tota nocte perpetuò non tacebunt. Qui reminiscimini Domini, ne taceatis, & ne detis silentium ei, donec stabiliat, & donec ponat Ierusalem laudem in terra. Iurauit Dominus in dextera sua, & in brachio fortitudinis suæ, [d] Si dedero triticum tuum vltrà cibum inimicis tuis: & si biberint filij alieni vinum tuum, in quo laborasti.

SCHOLIA.

a Patres comederunt vuam acerbam.] Sic dicebant, quòd audirent Israelem affligendum propter Hieroboam, & Iudam propter Manassen, insimulantes ob id Deū, quasi iniustus esset, non aduertentes, Deum illos minimè puniturum fuisse, si patres suos in sceleribus non fuissent imitati, vnde iurat Deus vnumquenque pœnam peccatorum suorum laturum. b Anima, quæ peccauerit ipsa morietur.] Videtur hic loqui de secunda æterna morte: & filius non portabit iniquitatem patris, de prima æterna morte, cum amisimus gratiam diuinæ maiestatis ob peccatum primi parētis à qua pœna redemit nos per vnigenitum filium suum, et per eum accepit ad cœlestem patriam, nisi nos nostra inobedientia nos ipsos ea priuemus. c In montibus non comederit.] Hoc est, idolis nō seruierit in excelsis. Epulabantur enim in excelsis mōtibus coram idolis, post oblationē victimarum. d Et fecerit vnum de istis.] Alius vertit sic. Qui fecerit contra vnū ex illis. Siquidem, ipse nullum ex illis fecerit, &c. e Filius non portabit iniquitatem patris.] Id si verum est, quomodo totum genus humanum luit peccatum primi hominis? Vt quid innocentes pueri cum Sodomitis perierūt? quare multa millia peste interierunt propter peccatum Dauid? Ad hæc respondendum, quòd Deus aliquando punit vt pater, ad emēdandum filios, aliquando vt virtutem probet filiorum, aliquando vt iustus iudex, vt pœnam sumat, ac prorsus deleat, atque de hoc puniendi genere hic videtur intelligendum. Nam cum aliquos innocuos cum peccatoribus punit, ita rependit eis probas temporalis pœnas, vt pœna affecti minimè dici possint. Et ita planè alius est erga vasa iræ, & alius erga vasa misericordiæ. Et sic multæ sunt pœnæ, quæ rectius remedia vocari possunt, quam pœnæ. Et quando boni atque innocentes cum impijs temporaliter laborant, non luunt aliam pœnam, sed mala ferendo suam conseruant sanitatem, sicut Abraham cum Chananæis famem sustinuit, & boni viri cum habitatoribus impijs huius mundi communia ferunt incommoda, veluti virtutum exercitamēta, ne efferantur animo successu rerum. Et quamuis hic de temporali pœna loqui videatur, non ineptè tamen statuunt Iudæi, quòd mortem ac vitam simul ad futurum sæculum tacitè hic referat. De pueris verò, qui olim in fœdus Domini per circuncisionem suscipiebantur, & qui hodie per baptismum Domino inaugurantur, dubium non est, quin regnum cœlorum eorum sit. [redacted] Iustus enim ille est, nihil cuiquam debet. Benè ac sum putemus, si pueri moriuntur aut occidant volente Domino, sicut in Sodomis & diluuio accidit, ne malorum parentum vestigia secuti, in grauiorem incidissent pœnam, aut ne piorum filij à gratia excidant. f Non est æqua via Domini.] Quando insimulant viam Domini non æquè libratam, hoc volunt, Deum plus punire, quàm admissa mereātur, & æqualitatem non seruari inter pœnam & peccatum: aut Deum, vnum plus punire quàm alium, aut vni admissa remittere, et alium perpetuis onerare peccatis.

CAPVT XIX.

ET tu assume planctum super principes Israel, & dices, Quare a mater tua leæna inter leones cubauit, in A
medio leunculorū enutriuit catulos suos: & eduxit vnum de leunculis suis, leo factus est: & didicit cape-
re prædam, hominemq; comedere. Et audierunt de eo gentes, & † retibus suis ceperunt eum: & addu-
xerunt eum in catenis in terram Ægypti. Quę cum vidisset quòd infirmata est, & perijt expectatio eius: b tu-
lit vnum de leunculis suis, leonem constituit eum. Qui incedebat inter leones, & factus est leo: & didicit prę- B
dam capere, & homines deuorare: didicit viduas facere, & ciuitates eorum in desertum adducere: & desolata
est terra & plenitudo eius à voce rugitus illius. Et conuenerunt aduersus eum gentes vndiq; de prouincijs, &
expanderunt super eum rete suum, in † retibus earum captus est. Et miserunt eum in caueā, in catenis addu-
xerunt eum ad regem Babylonis: miseruntq; eum in carcerē, ne audiretur vox eius vltrà super mōtes Israel.
c Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata est: fructus eius, & frondes eius creuerunt ex
aquis multis. Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra dominantium, & exaltata est statura eius inter frōdes: &
vidit altitudinem suam in multitudine palmitum suorum. Et d euulsa est in ira, in terramq; proiecta: & ven-
Osee. 13.d tus vrens siccauit fructum eius: marcuerunt, & arefactæ sunt virgę roboris eius, ignis comedit eam. Et nunc
transplantata est in desertum, in terra inuia, & sitienti. Et e egressus est ignis de virga ramorum eius, qui fru-
ctum eius comedit: & non fuit in ea virga fortis, sceptrum dominantium. Planctus est, & erit in planctum.

SCHOLIA.

a Mater tua leęna.] Leæna est regnū Iuda, quod confidenter & sine pauore, vt leæna cubauit inter leones, hoc est, reges gentium, quando Deum timuit & coluit. Sed nutriuit tandem rapaces catulos & leunculos, qui didicerunt deuorare homines, inter quos primus erat Ioachaz filius Iosiæ, vir sanguinarius, leunculus tamen, quia fuit contracta potentia eius propter terræ deuastationem. Hic cum vicina Aegypti deuastare cœpisset, captus est in fouea Pharaonis, & vinctus abductus. b Tulit vnum de leunculis.] Hoc est, cum leæna Ierusalem vel domus regia vidisset successum suum frustrari, non ob id se humiliauit, & prudentius rebus suis consuluit, sed alios subornauit successores in regno, eiusdem atrocitatis, nempe Ioacim, qui ambulauit inter leones, nunc cum rege Aegypti, nunc cum rege Babel fœdus iniens, & interim sæuiēs in vicinos Moabitas & Ammonitas, & occidens prophetas, sed & viduas multas faciens, quarū maritos occidit, vt illas pro voto opprimeret. Et vt in summa dicam: tanta fecit mala, vt vrbes & loca deuastarentur, et ipse tandē luens pœnas, à Babylonijs captus & abductus est. c Mater tua quasi vinea.] Hæc alia est parabola, populi Israelitici explicans excidium. Hic populus primum fuit quasi vitis frugifera in sanguine suo, hoc est, in vigore, & succulentia naturæ siue in semine, Sanguinis enim copia vires & robur adauget. Alij legunt, in similitudine tua, hoc est, vt te gigneret similem sibi. Vel mater tua assimulatur viti frugiferæ plantatæ super aquas, quæ breui tempore in Aegypto in multa cētena creuit millia. Facti sunt (inquit) rami eius solidissimi, & virga eius firmissima, vt etiam sceptra regalia hinc fierent, & præter morem vitium, statura eius in altum consurgeret, & æquaretur altissimis arboribus, &c. d Euulsa est in ira.] Nobilissima (inquit) illa vitis in pessimam degenerauit labruscam, vt iam non esset præcidenda aut repurganda, sed funditus euellenda. Per ventum vrentem intellige exercitum Chaldæorum, & per desertum, in quod hæc vitis plantata dicitur, accipe Chaldæā, vbi hæc vitis crescere non potuit. e Egressus est ignis de virga ramorum.] Virga illa ramorum fuit Sedechias, qui cladem illam velut ignem perfidia sua in populum induxit, & lamentum super lamentum, vt in fine capitis additur.

CAPVT III.

Tit.1.b

Fidelis sermo, [a] siquis episcopatũ desiderat, bonum opus desiderat. Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse, [b] vnius vxoris virum, vigilantem, sobrium, modestum, hospitalem, doctorẽ: non vinolentũ, [c] non percussorẽ, non turpiter lucro deditũ: sed mitem, non litigiosum, non auarum: sed qui suæ domui bene præsit, filios habentem subditos cum omni reuerẽtia. Siquis autem domui suæ præesse nescit, quomodo ecclesiæ Dei diligentiam habebit? [d] Non nouitium: ne in superbiam elatus in iudicium inci- A B
dat diaboli. Oportet autem illum & testimonium habere bonum [e] ab ijs qui foris sunt: vt nõ in opprobriũ incidat & in laqueum diaboli. Diaconos similiter compositos, [f] non bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucrum sectantes: [g] habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi quidem probentur primum: & deinde ministrent sic, vt nullum crimẽ habentes. [h] Mulieres similiter modestas, non detrahen- C
tes, sobrias, fideles in omnibus. Diaconi sint vnius vxoris viri: qui filijs suis bene præsint, & suis domibus. Qui enim bene ministrauerint: [i] gradum bonum sibi acquirunt, & multã fiduciã in fide: quę est in CHRISTO IESV. Hæc tibi scribo, sperans me ad te venire cito: si autem tardauero: vt scias quomodo oporteat in domo Dei conuersari, quæ est ecclesia Dei viui, columna & firmamẽtum veritatis. Et manifeste magnum D
est pietatis mysterium. [k] Deus manifestatus est in carne, iustificatus est in spiritu, apparuit angelis, prædicatus est gentibus, creditus est in mundo, assumptus est in gloria.

SCHOLIA.

[a] Siquis episcopatum.] *Per id, quod addit, bonum opus desiderat, manifeste significat se non de dignitate episcopi verba facere, sed de labore. vt intelligas eum, qui optet subire pro Christo labores, qui ad episcopi officium pertinent, rem bonam optare, vtpote quæ ea omnia complectatur, quæ ipse numerat, vt scilicet sit irreprehensibilis, sobrius, modestus &c.* [redacted] *Sed tempora illa ante oculos propone, cum Paulus ipse, qui alios instituebat episcopos, peragrabat orbem omnium terrarũ, in fame, & siti, in frigore, & nuditate, in verberibus, in plagis, in carceribus, atque quotidianis mortibus. Eo igitur tempore optare episcopatum, nihil omnino erat aliud, quàm optare, quotidie millies pro Christo mori, quod sanè optare nulla religio prohibet.* [b] Vnius vxoris virum.] *Non præcipit, vt vnam vxorem habeat, sed prohibet, ne, præterquam vnius tantum vxoris sit vir, neue, si forte, cum electus fuit, haberet vxorem, secundas nuptias introducat, sed potius illud impleat, qui habent, sint tanquam non habentes, & volo omnes esse, sicut & ego sum.* [c] Non percussorem.] *Hic non manuum (nam satis apertum est id non decere) sed linguæ verbera intellige, ne lingua, fratrum conscientiam verberet, sed disponat sermones suos cum iudicio, vt ait propheta.* [d] Non nouitium.] νεόφυτοι. *Non iuuenem intelligit, sed recens instructum, & quasi nuper insitum Christianæ reipublicæ: nam eum, qui adhuc discipulus esse debeat, siquis magistrum faciat, materiam ei præbet, vt insolescat, & in eam incidat condemnationem, in quam iam olim diabolus sua incidit arrogantia.* [e] Ab ijs, qui foris sunt.] *Non solum à fidelibus (inquit) verum etiam ab ethnicis, atque hostibus ipsis nostris, velim vt bonum habeat testimonium. Vide quàm accurate, & circunspecte sit eligendus episcopus. Ne in opprobrium (inquit) incidat, & laqueum diaboli. Ne ipse sit causa, cur probris afficiatur, & in plures semper se quotidie laqueos induat, & iræ, & odij, cæterorumque vitiorum.* [f] Non bilingues.] διλόγους, *quod Chrysostomus interpretatur* ὑπούλους, *hoc est dolosos & fictos. Post episcopos autem meminit diaconorum omissis presbyteris: quia non multum interest inter episcopos & presbyteros, quia & ipsis credita est docendi cura, atque vt præsint ecclesijs, quare quæ de episcopis dixit, eadem & presbyteris conueniunt. Plus autem habent episc*[redacted]*eis ordinem presbyteratus conferũt.* [g] Habentes mysterium fidei in conscientia pura.] *Nam, iuxta ethnici poetæ sententiam, Syncerum est nisi vas, quodcunque infundis acescit: neque fieri potest, vt sordida conscientia, vel intelligere, vel tractare pure, atque in sua integritate tam celsa mysteria valeant.* [h] Mulieres similiter.] *Chrysostomus legit mulieres similiter diaconas, hoc est, ministras, & ait. Quidam simpliciter de muliere dictum hoc esse volunt, sed non ita est, quid enim sibi vellet, inter hæc quæ dicta sunt, interserere quicquam de mulieribus? sed loquitur (inquit) de ijs, quæ habebant munus ministrãdi.* [i] Gradum bonum.] *Qui se probauerint rectos in harum rerum administratione, ita proficiendo, quibusdam progressibus, in ingentem fiduciam venient in hac fide, quæ est in Christo Iesu, tunc enim recta vita cum fide coniuncta est.* [k] Deus manifestatus est in carne, iustificatus est.] *Breuiter cum admiratione quadam complectitur maiestatem huius mysterij: Deus (inquit) apparuit in carne, quod quis esset opinatus? tantam celsitudinem tantum se demittere? iustificatus est in spiritu, nam is, qui in carne hominibus apparuerat, non ab humanis oculis iustus est iudicatus sed oculis spiritus, qui scrutatur etiam profunda Dei. Sunt qui per hæc verba intelligant purgatissimam, perfectissimamque iustitiam, sicut ipse Ioanni dixit. Sine modo, sic enim decet nos implere omnem iustitiam: fortasse vero simile hoc est ei, quod ad Romanos ait, cũ inter cætera indicia, quibus declaratus est filius Dei, ponit, secũdum spiritum sanctificationis, & quod Ioannes ait, fore, vt spiritus sanctus arguat mũdum de iustitia. Iustificatus est ergo in spiritu, dum per opera sancti spiritus agnitus est summa esse, atque adeo ipsa iustitia. Apparuit angelis, hoc videtur illud esse, quod alibi Paulus ait, nunc manifestatam esse per ecclesiam hanc multiformem sapientiam Dei principatibus & potestatibus in cœlestibus, quod profecto magnum est. Prædicatus est gentibus, quæ sine Deo tanquam iumenta erant ratione carentia, & ijs tamen tam perditis prædicata sunt hæc diuina mysteria. Creditus est in mundo, quod multo fuit maximum, rudes gentes ea percepisse, quæ Iudæa gens in diuinis rebus exercitatissima, tantum abest, vt intellexerint, vt etiam in ea impegerint, & lapsum passi sint maxime miserandum. Assumptus est in gloria, vt tandẽ in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quod Dominus sit Iesus Christus, in gloriam Dei patris.*

CAPVT IIII.

1. Tim. 3.a
2. Petr. 3.a
Iudæ 1.f

Spiritus autem manifeste dicit, quòd [a] in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorũ, in hypocrisi loquẽtiũ mendaciũ, & cauteriatam habentium suã conscientiam, [b] prohibentium nubere, abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiẽdum cum gra- A

tiarum